

Hondstrouwe vertaalfrijheid

Beschouwing

Dinsdag verschijnt de nieuwe vertaling van *Anna Karenina* van Tolstoj, de roman met die beroemde beginzin over (on)gelukkige gezinnen. **Martin de Haan**, zelf vertaler, over de vraag hoe je met dat soort iconische zinnen omgaat.

16

FICTIE

Lev Tolstoj

Anna Karenina
Uit het Russisch
vertaald en van een
nawoord voorzien
door Hans Boland.
Athenaeum;
1.024 pagina's; € 57,50.

Ongelukkige gezinnen lijken allemaal op elkaar, maar een gelukkig gezin is dat altijd op zijn eigen manier. Er bestaan geen statistieken van, maar de kans dat bovenstaande zin bij de gemiddelde hogeropgeleide Nederlander ergens een belletje doet rinkelen, lijkt me behoorlijk groot. Een flink stuk lager schat ik de kans in dat diezelfde Nederlander meteen beseft dat dit de beginzin van *Anna Karenina* is, en dan ook nog in een verminkte vorm. De termen zijn voor deze speciale gelegenheid namelijk omgedraaid: volgens Tolstoj (of diens verteller) lijken juist gelukkige gezinnen allemaal op elkaar en neemt alleen ongeluk individuele trekken aan.

Laat ik maar eens een stelling wagen. Iconische zinnen, zoals de beginzin van *Anna Karenina* er bij uitstek een is, zijn te herkennen aan het feit dat ze 1) tot de algemene culturele bagage zijn gaan behoren, ook voor wie het boek in kwestie niet heeft gelezen, en 2) in zekere zin betekenisloos zijn geworden, omdat hun betekenis wordt overstraald door hun beroemdheid en de blinde adoratie waarmee die vaak gepaard gaat.

De zin van Tolstoj - of Tolstoj, in de transcriptie van de nieuwste *Anna Karenina*-vertaler, Hans Boland - is een extra mooi voorbeeld van die regel, omdat de erin vervatte waarheid eigenlijk 'pure onzin' is, zoals Boland recht voor zijn raap constateert in een heerlijk opstel dat

hij tegelijk met zijn vertaling uitbrengt. Immers, 'je zou het met evenveel recht kunnen om-draaien'. Zo gezegd, zo gedaan.

Niet alle grote boeken hebben een iconische beginzin, maar een tamelijk willekeurig lijstje is snel gemaakt. *Moby Dick*: 'Call me Ishmael' (door Paul Smail hilarisch verbasterd tot 'Appelez-moi Smail'). *Nooit meer slapen*: 'De portier was een invalide.' Kafka's *Der Prozess*: 'Jemand mußte Josef K. verleumdet haben, denn ohne daß er etwas Böses getan hätte, wurde er eines Morgens verhaftet.' Dantes *Divina Commedia*, een halve zin: 'Nel mezzo del cammin di nostra vita...' *De Max Havelaar*: 'Ik ben makelaar in koffie, en woon op de Lauriergracht, n° 37.' *Don Quichot*, in het Nederlands: 'In een dorpje van de Mancha, waarvan ik mij de naam niet wens te herinneren...' En Proust natuurlijk: 'Longtemps, je me suis couché de bonne heure.'

Met die laatste zin hebben Rokus Hofstede en ik als vertalers van *Du côté de chez Swann* het nodige te stellen gehad, juist vanwege het iconische karakter er-

van. Geef de fetisjisten maar eens de kost die eigenlijk alleen een woordelijke vertaling van die zin nog net kunnen pruimen, hoewel die in ons armoedige polder-taaltje natuurlijk nooit zo welluidend en betekenisvol kan zijn als in het veel rijkere Frans: 'Lange tijd ben ik vroeg gaan slapen.' Die vertaling dekt inderdaad elk afzonderlijk betekenselement één op één, alleen zou geen Nederlander of Vlaming dit ooit spontaan zo zeggen. Om de volstreekte ondrukkelijheid van de Franse zin recht te doen zonder verlies van betekenis, en met behoud van het belangrijke woordje 'tijd', kwamen wij uiteindelijk tot iets heel anders: 'Er is een tijd geweest dat ik vroeg naar bed ging.' Of dat ooit een iconische status zal krijgen, moeten we maar afwachten.

Het vertalen, en opnieuw vertalen, van zulke beroemde zinnen heeft iets van heiligschennis. De woorden die we allemaal kennen worden andere woorden, de zin lijkt zichzelf niet meer en mag alleen maar hopen dat hij als een feniks weer zal oprijzen uit zijn as. Barber van de Pol, die zowel ▶

Vrij vertalen
is precies,
nauwkeurig,
secuur
vertalen

Hans Boland

Boekcovers van
Anna Karenina. De
cover in het midden
is gemaakt door
Raluca Anghel.

Alles stond op zijn kop in huize Oblonski. Mevrouw had ontdekt dat meneer een verhouding had met de Franse gouvernante en ze kon onmogelijk langer met hem onder één dak leven, zo had ze verklaard. Het gedoe was drie dagen geleden begonnen en de toestand was even pijnlijk voor de beide echtelieden als voor de rest van de familie en voor het huispersoneel. Er was een algemeen gevoel dat dit huwelijk zin en betekenis had verloren en dat een gezelschap van toevallige passanten in een herberg meer samenhang vertoonde dan de bewoners – gezinsleden en bedienden – van huize Oblonski. De vorstin had zich opgesloten in haar eigen kamers, de vorst had al een paar dagen zijn neus niet laten zien. De kleintjes wisten niet waar ze het zoeken moesten, de Engelse kinderjuf lag overhoop met de huishoudster en had een vriendin geschreven of die niet ergens anders een aanstelling voor haar wist, de kok was de vorige dag nota bene tijdens het diner weggelopen, en de keukenmeid en de koetsier eisten ontslag.

Tweede alinea van *Anna Karenina* in de vertaling van Hans Boland

► *Don Quichot* als *Moby Dick* opnieuw heeft vertaald, weet als geen ander hoe dat ontroestingsproces in zijn werk gaat. Haar 'Call me Ishmael' werd doodleuk 'Zeg maar Ismaël', en bij Cervantes werd de even prachtige als idioote zinsnede 'waarvan ik mij de naam niet wens te herinneren' door haar vrijmoedige vertalershand bijgesteld tot 'waarvan de naam mij niet te binnen wil schieten', wat inderdaad de betekenis is die men er volgens mijn informanten ook op het Iberisch schiereiland in leest. Toch jammer van die mooie iconische zin.

Ook Hans Boland, winnaar van de Martinus Nijhoff Vertaalprijs en weigeraar van de Poesjkin-(Poetin-)medaille, is niet te bang om in zijn vertalingen wat heilige huisjes omver te schoppen, lees: de tekst te ontdoen van het patina dat zich in de loop der jaren heeft gevormd. Of eigenlijk niet te ontdoen, want elke nieuwe vertaling is een nieuwe tekst. Boland gaat in zijn opstel *Hij kan me de bout hachelen met zijn vorstendommetje* behoorlijk ver in zijn kritiek op zijn voorgangers: 'Het is geen wonder dat *Anna Karenina* in Nederland nooit werd wat het in de ons omringende landen is geworden: de mooiste roman van de negentiende eeuw. Daarvoor zijn de vertalingen te houterig, en dat houden weinig lezers duizend pagina's lang vol.'

De mooiste roman van de negentiende eeuw is natuurlijk *Madame Bovary*, maar dat is niet de kwestie. Los van alle bravoure staat Boland voor een manier van vertalen die het best te omschrijven valt als trouw door creatieve vrijheid, en daar valt heel wat voor te zeggen.

Neem zijn versie van de beroemde beginzin. Waar zijn voorgangers (Wils Huisman en Lourens Reedijk) keurig de Russische volgorde aanhielden en kozen voor 'Alle gelukkige gezinnen lijken op elkaar', laat Boland de zin een stuk Nederlandse en tegelijk wat minder wiskundig-apodictisch klinken: 'Gelukkige gezinnen lijken allemaal op elkaar, maar een ongelukkig gezin is altijd ongelukkig op zijn eigen

GRETA GARBO

Filmaffiches van *Anna Karenina*.

Juist door het Russisch los te laten komt de vertaler tot de betere oplossing

manier.' Dat is trouw door vrijheid, want de constructie met 'allemaal' bestaat in het Russisch niet, en juist door het Russisch los te laten komt de vertaler tot de betere oplossing: afstand nemen om dichterbij te komen.

En zo gaat het duizend bladzijden lang, op alle mogelijke taalniveaus. Het begint al met het 'vervelende gehannes met onleesbare namen', zoals Boland het noemt: in plaats van Stepan Arkaditsj en Aleksej Aleksandrovitsj heten de personages nu Oblonski en Karenin, kort en krachtig op zijn Nederlands bij de achternaam. Dat schept ruimte voor het echte lezen. Maar in zijn trouwe vrijheid

gaat Boland veel verder. Al meteen op de eerste pagina zuigt hij de lezer het Nederlands taaleigen in, met spreektaalige uitdrukkingen als 'op zijn kop staan', 'niet weten waar je het moet zoeken' en 'je neus laten zien' en vlotte woorden als 'gedoe', 'overhoop liggen' en 'nota bene'.

Is dat nog Tolstoi, of is dat zuivere Boland? Ik ben het Russisch niet machtig en kan dus over de taalregisters van Tolstoi geen oordeel vellen, maar uiteindelijk gaat het daar niet eens om.

Wat we lezen is de Nederlandse *Anna Karenina* die Hans Boland als mogelijkheid door de Russische tekst heen heeft zien schijnen, dat wil zeggen een uitvoering van een interpretatie – waarover uiteraard te twisten valt, maar uitsluitend in esthetische termen (want met Bolands technische vakmanschap is niets mis, integendeel).

Ik zou bijvoorbeeld weleens beter willen kijken naar de manier waarop deze vertaling omgaat met woordherhalingen: bij Reedijk wordt het motiefje 'de leden van het gezin en het personeel' in de eerste alinea drie keer gebruikt, terwijl Boland zich beperkt tot twee synoniemen. Valt de typisch tolstoiaanse ironie daarvoor niet weg?

Dat deze nieuwe vertaling leest als de trein waaronder de heldin zich te pletter werpt, zou een te makkelijke inkopper zijn, en ver beneden de waarheid. Wat Boland heeft gepresenteerd, staat op hetzelfde niveau als bijvoorbeeld de *Madame Bovary* van Hans van Pinxteren (en Flaubert): deze *Anna Karenina* heeft alles in zich om uit te groeien tot een iconische tekst. In ons rijke poldertaaltje. ●

De nieuwe vertaling van *Anna Karenina* wordt op 31 januari gepresenteerd in EYE.

Vertaler Hans Boland geeft een lezing en de verfilming van de roman van Tolstoi wordt vertoond, met Greta Garbo in de hoofdrol. (uitverkocht)

NON-FICTIE

Hans Boland

Hij kan me de bout hachelen met zijn vorstendommetje – Over *Anna Karenina* en de kunst van het vertalen
Pegasus;
128 pagina's; € 17,50.

Remco Campert

Toveren

Er zijn van die dagen waarvan je weet (of denkt te weten): dit komt niet goed. Je hebt een afspraak waar je tegenop ziet, of de dokter komt ter controle langs en die zal vast wel iets ontdekken dat hem zijn wenkbrauwen doet fronsen, of er hangt ruzie in de lucht. Zo kunnen dagen zorgelijk beginnen.

'Gelovig soms' is een gedicht van mijn mede-Vijftiger Jan G. Elburg. Het staat in *Gedichten 1950-1975* (De Bezige Bij, 1975). Ik ben de enige overlevende van die hechte dichtersgroep. Op deze plaats probeer ik zo af en toe ze in leven te houden. 'Gelovig soms':

*Prijs de dag voor het avond is
voor je gouden verloofde het uit-
maakt
voor het donkere deksel het don-
ker maakt*

*prijs de dag en vertel voor het
avond is
hoe het was wat er was dat het
goed was
vertel het nog half gelovige oren*

*prijs de dag prijs de rotzooi
van ronkend blik het lawaai en
de schrik
prijs de wind om de lekkende
vuilniszak
prijs het licht op de stront de lonk
van de lelijke
vrouw en de lik van de hond zon-
der haar prijs
de lucht van heet asfalt van
zweet van patat*

*prijs een godganselijk godverge-
ten*

*goed lullig niet te vervangen
leven
voor je leuterend strompelend
uitgejoeld afgaat*

*prijs het
terwijl de lange nacht nadert
de duim nadrukkelijk je strot
nadert*

Elburg was verliefd op mijn eerste vrouw. Ik vond dat begrijpelijk maar wel lastig. Zij was gevoelig voor zijn avances. Een keer kwam ik thuis en sloeg hij nog maar net op tijd de deken terug van het bed waarin zij lag. Hij schreef voor haar 'Heks heks':

*Tover jij?
je leeft zo eenvoudig
als duizend anderen
binnen een tent van frans katoen
met je borsten in twee kleine
voorkamers
binnen een huisje van dunne kle-
ren*

*zo klein zo klein
dat je benen de straat op moeten*

*je droomt zo bescheiden in je
ogen
je werkt zo eenvoudig met je
schouders
als duizend en een vrouwen
waarom moet mijn stem dan
buigen
of een prinses voorbijkomt?*

*Ik geef mij over
er komt een onmetelijke
vredige luchtvloot over*

*bekén het maar je
(heks heks)
doet het, nietwaar,
toveren*

Advertentie

Wat stem jij?

15 maart 2017 (ook als E-book)

www.routestemmer.nl

*Een verhelderend boek voor
nieuwe of nog zwevende kiezers*